

Schweidel József kultusza a 20. század eleji Zomborban

Október 6-a alkalmával a magyar nemzet évről évre kegyelettel emlékezik az aradi vértanúkra, felidézve a nap sötét emlékeit, melyek bármennyire is fájdalmasak, elfeledni nem lehet őket, mert a nemzeti történelem tanulságos és igazán kegyes részét képezik a mai napig.¹ Az Aradon kivégzett tábornokok közül négy délvidéki származású volt, szülőfalujukban a rájuk való emlékezés kerül előtérbe a vértanúk emléknapján. Nagybecskereken Lázár Vilmos, Temesváron Kiss Ernő, Törökbecsén a felesége révén gróf Leiningen-Westerburg Károly, Zomborban pedig Schweidel József emléke előtt tisztelegnek kiemelten.

Az évfordulók a polgári szokáskultúra aranykorában, azaz a 19. század végén és a 20. század elején kiváló alkalmak voltak az ünneplésre és a kultuszépítésre. Számos egyesület és egylet munkálkodott azon, hogy a polgárság méltóképpen, a nyilvánosság bevonásával ünnepeljen, és megemlékezzen a múlt nagy eseményeiről. Október 6-a a magyar nemzet gyásznája, amikor a nemzet újra siratja a 13 aradi vértanú szomorú sorsát, a magyar szabadság eszméjének nagy és örök nevű halottait. A megemlékező gyászünnepeknek megvolt a maga részletgazdag forgatókönyve és szokásrendje, amelyhez igyekeztek minél pontosabban igazodni. A polgári réteg nyilvánosság előtt való megjelenésének szerves hozzátartozója volt a megfelelő illem² gyakorlása, amelyhez a helyes viselkedés elsajátítását az illemtankönyvek – ún. bontonok –, valamint az illemtanárok tették lehetővé. Az udvariasságot nem erénynek, hanem tehetségnek tekintették, amely megszerezhető és átadható a gyermekeknek. A helyes magaviselet az élet különböző helyzeteiben több összetevőt igényelt, ilyen a tapintat, az illendőség és a tehetség ahhoz, hogy az illető pillanatok alatt kitalálja, hogy mit kell az adott körülmények között tennie vagy mondania.

Kiváló alkalmak voltak a megfelelő bonton demonstrálására az ünnepek, különösen azok az alkalmak, amikor az egész polgárság együtt, nyilvánosan ünnepelt. A polgárság a nyilvánosság előtt élt, ezért nem csoda, hogy a napi sajtó állandó jelleggel beszámolt az év folyamán lezajló fontos eseményekről, sőt igény is mutatkozott arra, hogy a polgárság tagjainak neve az újságokban időnként megjelenjen.

Bács-Bodrog vármegye polgárságának körében évről évre kegyelettel adóztak a nemzeti hősök – különös figyelemmel a Délvidékhez köthető vértanúk – emlékének, gyászlobogókat helyeztek ki a városházákra, plébániatemplomokra, gimnáziumokra és iskolákra, továbbá a kaszinóra és a magánházakra is.

A megemlékezés három összetevőt foglalhatott magába: a délelőtti ünnepélyes istentiszteletet, a koszorúzásokkal és emlékbeszédekkel egybekötött megemlékező ünnepélyeket, s végül az esetleges társas vacsorákat vagy estélyeket. Országszerte ünnepi gyászmiséket tartottak a templomokban, amelyeknek belső terei alkalomhoz illő gyászt öltöttek: a fő- és a mellékoltárokat fekete lepellel borították. A templomokban nagyszámú közönség gyűlt egybe, az eseményen tiszteletét tette a helyi középpolgárság: a városi hatóság testülete, a jegyzők és bírók, az ügyvédi kar, az egyesületek, az iskolák növendékei, valamint a tanári és tanítói testület.

Az évfordulók tiszteletére rendezett gyászmiséket ünnepélyek követték a városok terein. Ezeknek a rendezésében az egyletek és helyi testületek vették ki részüket. A megemlékező ünnepélyek alkalmával a vértanúk leszármazottai előtt is tisztelegtek, ők az ünnepi eseményeken kiemelt helyet foglaltak el. A rendezvényeken énekszámokkal emelték az ün-

nepélyességet és az áhítatosságot a közönség körében, a megemlékezést gyakran a *Himnusz* eléneklésével zárták le.

Schweidel József dicső emlékére 1902. október 6-án egy emléktáblát avattak fel egy megemlékező ünnepély keretében, amely 9 órakor a helyi plébániai templomban tartott gyászistentisztelettel vette kezdetét. A helyi születésű vértanú családja részére a szentélyben külön helyet biztosítottak, ezt a tábornok leánya, Halász Gedeonné, született Schweidel Anna úrasszony foglalta el fiával, ifj. Halász Gedeonnal.³

Az ünnepélyes istentiszteleten a *Bácska* tudósítása szerint részt vett dr. Drakulics Pál országgyűlési képviselő, Hauke Imre polgármester, Ambrozovits Béla miniszteri tanácsos, Széchényi József nyugalmazott törvényszéki elnök, továbbá a városi tanács tagjai és a 48–49-es honvédek,⁴ de rajtuk kívül a hivatalok és testületek képviselői is tiszteletüket tették. A templom zsúfolásig megtelt ünneplő, áhítatos közönséggel, a jelenlevők az istentisztelet végével állva hallgatták meg a *Himnusz*t.⁵

Ezután következett az érseki óvónőképző intézet előtt elhelyezett emléktábla leleplezése. A helyszínen már ezrével állt az ünnepi közönség, lelkesen várakozva az ünnepély kezdetére. A sajtó beszámolója szerint a helyszín pazar díszítésével pompás látványt nyújtott. Az óvónőképző intézet falába elhelyezett emléktáblát fehér lepel borította, körülötte nemzeti színű díszítéssel.⁶

A rendezőség serény munkájának – az ünnepély külső rendezésében főként Szobotka Rezső főmérnök, valamint a helyi polgárok és diákok szervezésének – köszönhetően a templomból érkező meghívottak és a közönség fennakadás nélkül jutott el a helyszínre. Az árvaház előtt kihelyezett székeken a város vezetősége, valamint a szép hölgyek, az emléktábla alatt pedig Halász Gedeonné fiával és Hauke Imre polgármesterrel foglalt helyet.⁷

Az ünnepély a *Himnusz* eléneklésével vette kezdetét, amelyet a közönség állva, levett kalappal hallgatott meg. Ezután Buday Gerő ünnepi beszédet mondott, ezalatt lehullott a fehér lepel az emléktábláról. Arany betűkkel a zöldes-vörös táblára a következőket írták fel: „Itt született 1796. évi május hó 18. napján Schweidel József 1848-49. honvédtábornok, a magyar szabadság-

harcnak az aradi Golgothán megdicsőült vértanúja. Emlékét őrzi minden magyar szív. Zombor, 1902-dik október 6-án.”⁸ Az emléktábla díszes kivitelében a készítőjének, Szigeti István kőfaragónak a becsületére vált.

A leleplezést percekig tartó, szünni nem akaró éljenzés követte. Mindezek után Trancsény Károly ünnepi ódája hangozott el, majd Rácz Soma főgimnáziumi tanár felolvasta a vértanú családjának Budapestről érkezett, a rendezőbizottsághoz intézett köszönőlevelét. Alkalmi beszédek hangoztak el Vértesi Károlytól és dr. Hübner Gyulától, az érseki árvaház és óvónőképző intézet igazgatójától, ezeket a zombori *Bácska* szóról szóra leközlölte a másnapi számában. Az ünnepséget a dalárda a *Szózat* eléneklésével zárta le, melyet a jelenlevők kalaplevéve hallgattak meg, majd az ünneplő tömeg oszladozni kezdett.⁹

Az ünnepély után Hauke Imre polgármester, Vértesi Károly elnök a rendezőbizottság tagjaival egyetemben elutazása előtt felkeresték Halász Gedeonét a Vadászkürt szállóban, köszönetüket kifejezve az ünnepélyen való részvételéért, ő pedig köszönetet mondott a szíves fogadtatásáért.¹⁰

Az esemény jelentőségét jelzi a zombori *Bácska* tudósításának folytatása: „Országos jelentőségű volt a tegnapi ünnepély, mert városunk nagyszülőtte emlékének volt szentelve és ezért hála és elismerés illeti a rendezőséget, első sorban a Schweidel nagybizottság érdemes elnökét, Vértesi Károlyt.

Időt és fáradságot nem kímélve, tisztán hazaszeretetből inspirálva buzgólkodott e szent ügyért hosszú időn át, s így az érdem oroslán része az ő lelkes személyét illeti. Az őt támogató rendezői gárda mindenben hozzájárult ahhoz, hogy a nagy közönség teljes elismerését kiérdemeljék szép és nemes buzgalmukért.

Zombor szab. kir. város impozáns módon mutatta meg, hogy a hősök iránti lelkesedésben mindig és mindenütt az elsők között áll és állni fog.”¹¹

Schweidel József zombori emléktáblája felavatásának második évfordulóján Zombor városa gyűjtést szervezett egy Schweidel-szobor elkészítésére. A szoborra adakozók nevét a *Bácska* folyamatosan közzétette, majd a szoborbizottság munkájáról is heteken át beszámolt: „A Schweidel-szobor bizottság folyó hó

18-án értekezletet tartott, melynek legfontosabb tárgya volt az elnöknek azon jelentése, hogy a Schweidel-szobor teljes nagyságú mintája elkészült, melyet többen a szoborbizottsági tagok közül, akik éppen Budapesten jártak, s tervező művész, Mátrai György, műtermében megtekintették. [...] Jegyzőkönyv, főlvetetett a Schweidel-szobor bíráló-bizottságnak 1904. évi május hó 11-én Budapesten tartott üléséből. Jelen vannak: Róna József, Tóth István, Ligeti Miklós és Tittler Kamill bíráló bizottsági tagok és Vértesi Károly szoborbizottsági elnök, valamint a családtagok.

A Schweidel-szobor

1. A bírálóbizottság konstatálja, hogy a szobornak kiviteli munkája az elfogadott koncepcióhoz mindenben méltóan készült. Különösen dicsérendő a kiviteli munkán a férfias, nemes egyszerűségű attitűde, a tekintet és a tábornok viszsamaradt képmásához való teljes hasonlóság. A kiviteli minta teljesen sikerült és az a kivitelre elfogadtatik. [...] 2. Alulírott családtagok a mintát megtekintvén, úgy találtuk, hogy a szoboralak arca és tartása meglepően hű és hasonlatos a megdicsőült tábornokhoz. A mintázat sikerült volta fölött elismerésünket fejezzük ki a tervező művésznek. Budapesten, 1904. május 11. Balogh Sándorné szül. Schweidel Sarolta, a tábornok leánya, özv. Halász Gedeonné, szül. Schweidel Anna, a tábornok leánya, Schweidel Albert, a tábornok fia, 48/49-es honvédtusár százados, dr. Balogh Sándor ügyvéd, 48/49-es honvédszázados, a tábornok veje, Hegedűs Gyuláné, szül. Balogh Irén, a tábornok unokája, Halász Gedeon, a tábornok unokája, Hegedűs Kálmán, a tábornok dédunokája.”¹²

Mindezekből megtudhatjuk, hogy a cél egy élethű szobor elkészítése volt. A bizottság munkájába bevonták Schweidel József családját is, hogy véleményezze az elkészült alkotást.

A Schweidel-szobor leleplezési költségeinek fedezésére a helybeli magyar nőegyletek szövetsége fényes közvacsorát rendezett. A vacsora közadakozás útján jött létre a Vadászkiirt szálló termeiben, az ételeket a családok ajánlották fel.¹³ A hazafias eszméhez híven a szálloda bálterme, lépcsőháza és mellékterme magyaros díszet öltött. A feldíszített helyszínről, mint az ünnep egyik legjelentősebb és elmaradhatatlan kellékéről, a következőt írta a *Bácska*: „A belépőre már a lépcsőház is lelkes benyomást gyakorolt. A korlát mellett ékes virágdísz volt felhalmozva, melyeknek zöldje kellemes ellentétét képezte a sok-sok lenge női öltözéknek. A délszaki növények között hatalmas nemzetiszínű lepel kígyózott és befonta az oldalfalakat is és baldachinszerűen borult a feljáró sarkán a magyar király büsztjére.

A nagyterem nem volt annyira elárasztva díszszel, mint a tűzoltóbálon, mindössze négy hatalmas tricolor csüngött alá a karzatról.”¹⁴

A gyűjtési közvacsora felért egy farsangi bállal, ahova a közönség sűrű rajokban érkezett. Az érkezőket a bájos házikisasszonyok fogadták. A

részvevők között volt a polgármester, a pénzügyigazgató, a főjegyző, a főügyész, a szoborbizottság elnöke, az ügyvédi kar tekintélyes tagjai, a helybeli római katolikus papság és a város további előkelőségei. A vacsora alatt a karzaton Sípos Ferkó zenekara játszott magyar nótákat, az asztalbontás után pedig kezdetét vette a tánc. A rendezvény hajnalban alig akar véget érni.¹⁵

A szobor elkészültét és hazaszállítását ünnepélyes, nyilvános avatási ünnepség követte a zombori megyeháza előtti téren felállított emlékmű előtt. A leleplezési ünnepélyre vonatkozó előkészületekről a szoborbizottság gondoskodott. A szoborbizottság buzgó elnöke, fáradságot nem ismerve tárgyalt a fővárosi írói körökkel, az alkotók közül Rákosy Jenő főrendházi tag, a *Budapesti Hírlap* főszerkesztője megígérte részvételét, a bizottság pedig fel is kérte az ünnepi szónoklat elmondására.¹⁶ A bizottság állította össze a leleplezési ünnepély programját is, főrendezőnek Buday Gergely bizottsági tagot választva, továbbá elhatározta, hogy Rákosy Jenőn, a szoborbizottság elnökén kívül Vértesi Károly és Rácz Soma főgimnáziumi tanár is mond beszédet.¹⁷

Mátrai Lajos szobrászművész alkotását, a teljes alakos emlékművet 1905. május 18-án leleplezték le. Az események folyamatát végigkövethetjük a *Bácskában* megjelentek alapján, az újság még a szobor leleplezése előtt az ünnepélyen való részvételre szólította fel olvasóközönségét: „A város lassan-lassan felölti ünnepi köntösét, hogy a nagy nap emlékéhez méltó díszben legyen.

Immár csak három nap és lehullik a lepel az első vértanu-szoborról, hogy örök hirdetője legyen a tiszta magyar hazaszeretetek.

A bizottság lázasan dolgozik, fáradozik és buzgólkodik. Az előjelekből ítélve, az ünnepség szép sikerűnek ígérkezik. Meg is kell tenni mindent, mert Zombor város közöségének ez alkalommal alkalma van az ország színe előtt tanúságot tenni hazafiságáról.

[...] Zombor városa ilyen magasztos, szép ünnepet nem ült még meg. Ezért Zombor városának félre kell most tenni minden ellentétet és mint egy embernek, úgy kell helyt állnia. Ne legyen politikai ellentét, ennek semmi köze a hazafisághoz. Mert lehet bár politikai ellentét köztünk, de a hazafias érzésekben egyformák vagyunk.

[...] Zombor város közönsége minden különbség nélkül, legyen jelen impozánsan az ünnepségen. A fényes ünnepségnek ez adja meg az igazi becsét.”¹⁸

A szobor leleplezését megelőző este, a toronyzene és a fáklyásmenet után díszelőadást rendeztek a színházban. Az estét Szalay Frigyes alkalmi darabjával nyitották meg, melyben Schweidel és Damjanich alakja elevenedett meg. Egy műkedvelőkből álló zenekar Csavojác tanár vezetésével előadta a *Himnusz*t, majd Kátóna József *Bánk bánjának* egyik részletét vitték színpadra. Az est további részében Prokópy szavalatát adta elő a dalárda. A műsort Ábrányi *Él a magyar* című melodramája zárta.¹⁹

Az ünnepség másnapján a *Bácska* a címlapján méltatta Schweidel József és a szabadságharc emlékeztétét, majd különlegesen hosszú és részletes tudósítással számolt be a leleplezés programjáról. Ebből a tudósításból kiderült, hogy a szobor leleplezésével a város megelevenedett, minden lobogódíszbe borult: „Nemcsak a házakon lengtek nemzeti színű lobogók, hanem a Kossuth Lajos-utcát és az aszfaltjáró két oldalát egész zászlósr szegélyezte, mely egyuttal kordonul szolgált. A szobor környéke, a küldöttségek, intézetek, községek és hölgyek kordonnal elkerített részei mind-mind fel voltak lobogózva. Festői volt a vármegye különben is szép homlokzata nemzeti színű drapériával gazdagon díszítve.”²⁰

Az ünnepség igazán május 18-án hajnal öt órakor 13 mozsárlövénnyel vette kezdetét, utána a gyermek-fúvószenekar hangos zeneszóval járta be az utcákat. „Csakhamar mozgalmas képet öltött a város – írta a *Bácska*. – Gyalogjárók és robogó kocsik mind nagyobb és nagyobb tömegben lepték el az utcákat. A reggeli vonattal érkeztek a szomszédos községek küldöttségei nagy számban s valóságos népvándorlás indult meg velük a szobor felé. Már nyolc órakor az összes fentartott helyek zsúfolásig megteltek s a később érkezők jegy mellett is csak nagy ügyel-bajjal tudtak a számukra fentartott helyekre eljutni. Lehetett a téren mintegy 7-8 ezer ember.”²¹ Tekintettel a leleplezést övező érdeklődésre a közönség az ünnepségre a Schweidel-szobor-bizottság irodájában vásárolt jegyekkel tudott bemenni.²²

Az ünnepségen természetesen megjelentek a tábornok leszármazottai is: özv. Vargay Mihályné Vojnits Matild és Vojnits Domicella, a tábornok unokahúgai; Schweidel Sarolta, a tábornok lánya, férjével, dr. Balogh Sándor budapesti főügyésszel és lányukkal, Hegedűs Gyuláné Balogh Irénnel; a tábornok fia, Schweidel Béla három lányával, valamint a tábornok másik lánya, özv. Halász Gedeonné Schweidel Anna fiával, Halász Gedeonnal. Díszvendégként Budapestről Zomborba utazott a képviselőház küldöttsége, továbbá a vármegye és a város törvényhatóságának képviselője.²³

Reggel 9 órakor kezdődött meg a szabad királyi város törvényhatósági bizottságának rendkívüli közgyűlése Latinovits Pál főispán beszédével a Schweidel család és a hivatalos hatóságok, egyesületek jelenlétében. „A hazafias és lelkes tény, melynek ünneplésére e mai napon összegyöttünk – mondta alkalmi beszédében Latinovits Pál –, az, hogy Zombor város hazafias társadalmának kezdeményezésére az ország közönsége közadakozásból szobrot emelet Zombor város nagy szülötte: Schweidel Józsefnek, az 1848/49. szabadságharc vitéz tábornokának. Hivatásunk, hogy a készen álló szobrot ünnepélyesen leleplezzük s így a hős tábornok emlékét, mely színlünk és lelkünkbe kitörölhetetlenül van bevésve, maradandó ércben adjuk át az örök időknek is.”²⁴

A hosszas éljenzéssel fogadott beszéd befejeztével a közgyűlést felfüggesztették, és levonultak a szobor elé, ahol a nézőközönség lelkes éljenzéssel fogadta a díszmagyarba öltözött méltóságokat és a Schweidel család tagjait. A tábornok leszármazottai a két dízsátorban kaptak helyet. A leleplezési ünnepség fél tízkor vette kezdetét a zombori kaszinó egyesületi, a zombori Iparos- és a bezdáni dalárda együttes *Himnusz* előadásával. Ezután a szoborbizottság elnöke, Vértesi Károly mondta el díszbeszédét. Rác Soma főgimnáziumi tanár és a szoborbizottság alelnöke beszéde alatt hullott le a lepel a szoborról, de az ünnepség fényét tovább emelte Rákosi Jenő és Hauk Imre polgármester szónoklata és Trancsény Károly alkalmi ódája. Végezetül megkoszorúzták az újonnan felavatott emlékművet.²⁵

„Zombor város közönsége, Bács-Bodrog vármegye, nagyon hálás azért, hogy ilyen történelmi szép emléket bír, adományképpen nyert az or-

szág népétől. Meg is fogjuk becsülni azt, kegyelettel őrizni. Oltár lesz ez nekünk, melyen hazafissággal áldozunk”²⁶ – emelte ki Vértesi Károly szoborátadó beszédében.

A program a koszorúk elhelyezésével, és az azt követő ünnepi vacsorával zárult.²⁷

Schweidel József szobra a leleplezés és a koszorúzások után

A Schweidel-szobor leleplezése országos jelleggel zajlott, amiről nemcsak a helyi *Bácska* tájékoztatta az olvasókat, hanem a budapesti *Vasárnapi Újság* is, az utóbbi beszámolójában külön kiemelte, hogy az aradi vértanúk közül Schweidel az első, akinek külön, önálló szobrot állítottak.²⁸

A helyi emléktábla felavatása, majd az azt követő szoborállítás kiemelt szerepet töltött be a Schweidel-kultusz fenntartásában, hiszen mindkettő helyszínén a rákövetkező években hasonló hazafias kegyelettel és szép ünnepélyvel ülhettek meg a dicső aradi vértanú emlékét Zomborban. A szobor azonban 13 évvel később, 1918-ban

eltűnt, és soha nem került elő. A későbbi események sem alakultak kedvezőbben: az emléktáblának is nyoma veszett.

A száz évvel ezelőtti Schweidel József-re emlékező ünnepélyek programja összetett volt, több elemet foglalt magában. A megemlékezéseken nemcsak a helyi, de a környékbeli polgári réteg előkelőségei és vezetői is megjelentek, valamint munkálkodtak a kultusz fenntartásában. A nagyobb közösségek ünnepei közül, mint az október 6-a, ma is fellelhető még az ünnepélyek tradíciója, a hagyományok követése, de az ünnepélyek már közel sem olyan rangos események, mint amilyenek a 20. század elején voltak.

A *Magyar Szó* beszámolóinak tanúsága szerint Zomborban Schweidel József kultusza továbbra is évről évre erőteljesen megmutatkozik

a vértanúk évfordulóján: a kegyeletadás a Szent Rókus temetőben az 1848/49-es emlékelobozásnál kezdődik, ahol az alkalmi beszédek elhangzását koszorúadások és kegyeletadó szentmise követi. Végül a megemlékezés a Magyar Polgári Kaszinóban fejeződik be, a zombori születésű aradi vértanúról, Schweidel Józsefről alkalmi beszédeket tartanak, majd a hivatalok és egyesületek képviselői megkoszorúzzák Schweidel József emléktábláját.²⁹

Évtizedeken át a magánházakban összegyűlt kisebb közösségek őrizték és ápták a város hősi halottjának emlékét, míg a forradalom kitörésének 169. évfordulóján, 2017. március 17-én egy újabb Schweidel-szobrot avattak fel a Magyar Polgári Kaszinó udvarán. Az új mellszobor egy helyi szobrász, Mrákovits Péter alkotása.

Felhasznált irodalom:

GYÁNI Gábor – KÖVÉR György 1998. *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*, Osiris Kiadó, Budapest

KALOCSA Róza 1884. *Az illem könyve*, Révai, Budapest

TARR László 1976. *A délibábok országa*, Magyar Helikon, Budapest

Képek:

A felhasznált képek a *Vasárnapi Újság* 1905. május 21-ei számának 9. oldalán található a Schweidel József emlékszobrának leleplezése c. cikk részeként.

Internetes forrás:

http://epa.oszk.hu/00000/00030/02680/pdf/VU_EPA00030_1905_21.pdf (Letöltés dátuma: 2017. 08. 23.)

Jegyzetek:

¹ Anonim: Október 6. = *Bácskai Hírlap*, 1897. október 6. 1.

² A társadalmi érintkezés, a jó modor, az udvariasság szabályainak összessége.

³ Anonim: A Schweidel ünnepély. = *Bácska*, 1902. október 7. 2.

⁴ Uo.

⁵ Uo.

⁶ Uo. 2–3.

⁷ Uo. 3.

⁸ Uo.

⁹ Uo. 4.

¹⁰ Uo.

¹¹ Uo. 4–5.

¹² Anonim: A Schweidel-szobor bizottság. = *Bácska*, 1904. május 20. 6.

¹³ Anonim: Közvacsora a Schweidel szoboralap javára. = *Bácska*, 1905. február 21. 4.

¹⁴ Anonim: Közvacsora a Schweidel-szobor javára. = *Bácska*, 1905. február 21. 4.

¹⁵ Uo. 5.

¹⁶ Anonim: A Schweidel szoborbizottság. = *Bácska*, 1905. február 17. 3.

¹⁷ Anonim: A Schweidel-bizottság ülése. = *Bácska*, 1905. február 21. 4.

¹⁸ Anonim: Május 18. = *Bácska*, 1905. május 16. 1.

¹⁹ Uo.

²⁰ Anonim: Schweidel József szobrának leleplezése. = *Bácska*, 1905. május 19. 2.

²¹ Uo.

²² Buday Gerő: Általános tudnivalók a leleplezés ünnepélyénél. = *Bácska*, 1905. május 16. 1.

²³ Uo.

²⁴ Uo. 3.

²⁵ Uo. 6–7.

²⁶ Uo. 5.

²⁷ Anonim: Schweidel József emlékszobrának leleplezése Zomborban = *Vasárnapi Újság*, 1905. május 21. 9.

²⁸ Uo.

²⁹ Anonim (2013): Az aradi vértanúk emléknepje. *Magyar Szó*, 2013. október 7. <http://www.magjarszo.com/hu/2119/vajdasag/102326/Az-aradi-v%C3%A9rtan%C3%BAk-eml%C3%A9knepje.htm> (Letöltés dátuma: 2016. 04. 24.)